

Állományértékelés az egyetemi oktatást szolgáló könyvtárakban

A Tankönyvügy és Felsőoktatási Könyvtárügy Fejlesztése (TFKF) program keretében 1995 utolsó harmadában 12 egyetemi és 3 országos tudományos könyvtárban összehangolt, központilag szervezett és irányított állományértékelésre került sor néhány tudományterületen, idegen nyelvű alaplísták segítségével. A vizsgálat a felsőfokú oktatáshoz szükséges külföldi szakirodalom hiányának mértékét volt hivatott felderíteni.

Hipotézis és módszer

Az állományértékelés szükségessége

1994 tavaszán a hazai felsőoktatási intézmények könyvtárai közül 53 (köztük 19 egyetemi könyvtár) küldte vissza a *Tankönyvügy és Felsőoktatási Könyvtárügy Fejlesztése (TFKF)* program keretében kibocsátott kérdőíveket, amelyek a beszerzés körülményeit vizsgálva mintegy mellékesen megkérdezték a könyvtárak vezetőitől, hogy mennyire ismerik állományukat.

A kapott válaszok elemzése és értékelése elgondolkodtató következtetések levonására készítette a kérdőívek feldolgozóját. Első pillanatban nem volt világos, hogy a könyvtárigazgatók aluiértékeltek-e állományukat, vagy ténylegesen ilyen alacsony az egyetemi könyvtárak állományának értéke az oktatás és kutatás szempontjából.

- Lehetséges volna, hogy az egyetemi könyvtárak felének állománya nem elégséges az intézményben oktatott szakokon a diploma megszerzéséhez?
- Tényleg igaz lenne, hogy az egyetemi könyvtárak csak mintegy 50 százalékának állományából lehetett hagyományos egyetemi doktori disszertációt készíteni?
- Megfelel-e a valóságnak, hogy amikor az egyetemek, illetve a karok és a tanszékek benyújtották igényüket az akkreditálásra, akkor egyáltalán nem vették figyelembe, hogy milyen szakirodalmi háttér áll rendelkezésükre?

Ezek *tudomány- és könyvtárpolitikai szempontból lényeges kérdések*, amelyeket akkor nem tudunk az empirikus úton nyert válaszok alapján értelmezni, de *nagymértékben hozzájárultak hipotézisünk kialakításához.* (Első tényező)

Azt a következtetést azonban levontuk, hogy az állomány értékelésének problémája minden bi-

zonnal ott rejlik a saját szűk kereteiken túltekintő könyvtárosok tudatalattijában.

A TFKF program állománybeszerzési szekciójában dolgozó szakértőknek összehasonlítási alapjuk is volt. 1990 őszén Németországban a politikai fordulatot követően létrejött a Bund-Länder-Arbeitsgruppe, melynek könyvtári szekciója azt állapította meg, hogy bár a volt NDK egyetemi könyvtárainak állománynagysága közel azonos a nyugatnémet tartományok egyetemi könyvtárainak állományával, mégis lényeges eltérés van az 1950 óta beszerzett állomány összetételében. Különböző elemzések alapján arra a következtetésre jutottak, hogy az alapállományban az 1950–1990 között kiadott nyugati szakirodalomnak csak 10–15 százalékra van jelen.

Vizsgálatunk hipotézise a fenti tényeken alapul. Számos analógia (a beszerzési keret visszafogottsága, ideológiai megfontolások, nem oktatott, illetve késéssel oktatásra kerülő tudományterületek stb.) alapján úgy gondoljuk, hogy az ezekben az elemzésekben megállapított arány érvényes a hazai tudományos könyvtárak állományának összetételére is, azaz az 1950–1990 között *megvásárolható és szükséges nyugati szakirodalom – monográfiák, szakfolyóiratok – legfeljebb 15 százaléka található meg egyetemi könyvtáraink állományában.* (Második tényező)

Az állományértékelés szükségességét az *egyetemi hallgató mint szolgáltatást „vásárló”* megjelenése is indokolta. (Harmadik tényező)

Ha a hallgató tandíjat fizet, tanulmányi szolgáltatást vásárol, tandíja fejében elvárja a könyvtári szolgáltatást is. (itt nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az utóbbi években a felsőoktatás hallgatóinak jelentős százaléka nyelvvizsgálóval kezdi meg tanulmányait, s ha nem is a mindennapi stúdiumokhoz, de a speciális képzés során már idegen nyelven írott tan- és szakkönyveket forgat.)

Az állományértékelés igénye a TFKF programban

Az állomány értékelésének szükségessége a TFKF program egészen végighúzódik. *Ivor Kemp* 1992-es tanulmányában megjegyezte, hogy a meglévő állományok minőségét nem könnyű megállapítani; ő az állományok értékét az olvasói igények oldaláról közelítette meg.

Czigány Magda 1994-es zárójelentésében, melyet a TFKF program könyvtári alprogramja 2.1 moduljának meghívott külső szakértőjeként készített, a *Conspectus* állományértékelési módszer hazai adaptálását javasolta.

Hannelore Rader, a 2.1 modul másik külföldi szakértője jelentésében ugyancsak ajánlotta a felsőoktatási könyvtárak értékének rendszeres mérését, és a *Conspectus* alkalmazását, mint a kooperatív állományfejlesztés eszközt.

James G. Neal összefoglaló jelentése, amelyet a különböző területek szakértőinek munkái alapján készített, szintén azt javasolta, hogy a könyvtári állományokról készüljön országos áttekintés az összehangolt állományfejlesztés segítésére.

Az 1995 márciusában és áprilisában kilenc felkért hazai szakértő részvételével lezajlott műhelymunkán és konzultáción *Czigány Magda* előadásai, a szakirodalom tanulmányozása és egymás tapasztalatainak megismerése, megvitatása után a résztvevőkben az a meggyőződés alakult ki, hogy feltétlenül szükség van a felsőoktatási könyvtárakban összehangolt, azonos módszer szerint végrehajtandó állományértékelés elvégzésére, mert:

- minden könyvtár vezetőjének elsőrendű kötelessége az állomány mély ismerete,
- a könyvtári állomány értékének ismeretét megköveteli az intézményi akkreditáció és a Ph. D. programok bevezetése,
- az összehangolt állományfejlesztés eszköze lehet,
- érvül szolgálhat az állomány fejlesztését kitzűző programokban,
- feltétele lehet a remélt világbanki hitelből történő intézményi részesülésnek.

Nemzetközi minták

Milyen állományértékelési módszerek állnak rendelkezésünkre? Hogyan alkalmazhatjuk őket hazai viszonyaink között?

A német állományépitési és gazdálkodási modellek 100 éves múltira tekintenek vissza. Ezek közül a bajor modellt alapul véve határozták meg 1991–92-ben a volt NDK egyetemi könyvtárainak állományfejlesztési követelményeit. Ez a modell tudományterületenként és műfajonként (monográfia, folyóirat), valamint időbeli mélységben is meghatározza az egyetemi könyvtárak kívánatos állományát. A német modell optimálisnak tekinthe-

tő ajánlásait célszerű figyelembe venni a magyar egyetemi könyvtárak állományának értékelésekor és fejlesztésekor.

A *Conspectus* az USA-ban kifejlesztett, majd Kanadában, Ausztráliában és Európában is alkalmazott állományértékelési módszer, amely számszerű mérésekkel és minőségi értékeléssel állapítja meg szakterületenként a meglévő könyvtári állományok szintjét, értékét, a kurrens és a tervezett gyarapítás intenzitását. A *Conspectus* szempontjai, munkalapjai és egyéb segédeszközei ismertek az állománygyarapítással és -értékeléssel foglalkozó hazai egyetemi könyvtárosok körében.

Valamennyi egyetemi könyvtárra és az országos szakkönyvtárakra, illetve az itthon művelt összes tudományterületre kiterjedő *Conspectus*-módszer alkalmazása 1995 második felében többek között az anyagi források hiánya, és a felsőoktatási könyvtárakat sújtó létszámleépítés miatt is lehetetlen volt.

Megvalósíthatónak látszott viszont egy szűkebb körű vizsgálat, amely felhasználva a *Conspectus* egyes elemeit, az értékelésben pedig a német modellt, illetve a *BookFind* adattárral történő összehasonlítást is alkalmazva, számszerűen leírja és értékeli a részt vevő könyvtáraknak a vizsgált tudományterületeken meglévő állományát. Ez a vizsgálat 12 egyetemi könyvtár és 3 országos szakkönyvtár részvételével a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Könyvtári Osztálya megbízásából készült el.

A vizsgálat céljai

A vizsgálat körébe bevont könyvtárak állományértékelésének elsődleges célja a felállított hipotézis verifikálása, azaz annak felderítése, hogy az elmúlt másfél-fél évtizedben tudományos könyvtáraink jelentős hányada ténylegesen a beszerezhető-beszerzendő külföldi szakirodalom legfeljebb 10–15 százalékát tudta-e megvásárolni. A teljes 1950–1995 közötti periódusra vonatkozóan sem a rendelkezésünkre álló anyagi erőforrások, sem az időfaktor miatt nem tudtuk hipotézisünket próbára tenni. Természetesen azzal is tisztában voltunk, hogy a bizonyos tudományágakon belül érvényesülő gyors elavulási idő miatt az egész periódusra vonatkozóan felmérésünk legfeljebb a történettudományok területén lett volna releváns.

A kutatás szempontjait az alábbiakban fogalmaztuk meg:

- az egyes egyetemi, illetve országos szakkönyvtárakban vizsgált tudományterületek külföldi szakirodalmának mennyiségi számbavétele,
- a vizsgálatba vont könyvtárak és tudományterületek külföldi szakirodalmi ellátottságának kvan-

titatív értékelése nemzetközi adatokkal történő összehasonlítás révén,

- a vizsgált tudományterületek kurrens és retrospektív állománygyarapítási igényeinek számszerű alátámasztása,
- a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési terveinek pontosításához segítséget nyújtani, a helyi állományfejlesztési munkát elősegíteni.

A vizsgált tudományterületek

Elemző munkánk első fázisát nagymértékben determinálta, hogy a TFKF program keretében mely tudományterületeken készültek el már az ún. alaplísták. Ugyanis a jelen vizsgálatot megelőző másfél év alatt e program anyagi fedezetéből nagy hozzáértéssel, és kiadói katalógusok, CD-ROM adattárak, külföldi könyvtárak adatbázisainak felhasználásával több területen készült olyan alaplísta, amelyet az állományértékelés folyamán jól tudunk hasznosítani.

A nemzetközi szakmai közvélemény különbözőképpen foglal állást ezekről az ún. alaplístákról. Az USA-ban favorizált, majd Európa más országaiban is tért hódító *Conspectus*-elemzések tulajdonképpen a nemzeti könyvtárak hazai és külföldi szakirodalmat tartalmazó adatbázisát használták fel. Német könyvtárosok véleménye szerint a régi tartományok egyetemi könyvtáraiban ilyen listákra nincs is szükség, mert úgyszólván megveszik azt, amit a hazai könyvpiac kínál, a külföldi szakirodalomból pedig azt, amit a professzor az oktatáshoz igényel, a kutatások irodalmára pedig a pályázati összegből bőven telik. Éppen ezért nem tartották/tartják szükségesnek, hogy az új (volt NDK) tartományok egyetemi könyvtárai a fejlett német egyetemi könyvtárak állományáról készült listát használják, mert a mindenkor oktatási, kutatási igény határozza meg az állomány összetételét. Ezért koncepciójukat a bajor állománygyarapítási modellre alapozták, amely tudományterületenként és évente megadja a beszerzendő monográfiák és folyóiratcímek mennyiségét.

Számunkra egyik lehetőség sem volt adott, ezért alkalmas módszernek találtuk a különböző eljárásokkal készült, és különböző időméliségekre visszatekintő alaplísták felhasználását.

Az állományértékelés további fázisának is előfeltétele, hogy az egyelőre kényszerűségből figyelmen kívül hagyott, és elsősorban a tudományegyetemeken oktatott tudományterületek elemzéséhez megfelelő segédeszközök alapján összeállított lista álljon rendelkezésre.

Az alábbi tudományterületeken készültek alaplísták:

Pedagógia (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum),

Szociológia (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár),
Orvostudomány (Simmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára),
Közgazdaságtudomány (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára),
Élettelen természettudomány és műszaki tudomány (Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár),
Jogtudomány (Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtára és Országgyűlési Könyvtár).

Az állomány értékelésére nemcsak az alaplístát készítő intézményben került sor, hanem legtöbb olyan egyetem könyvtárában is, ahol az adott tudományterületet oktatják. Az elemző munkát ténylegesen tíz hét alatt kellett tizenöt intézmény (lásd 1. melléklet) mintegy 60–65 munkatársával lebonyolítani.

A vizsgálat módszere

A vizsgálat egyik része az alaplístákkal történő tételenkénti behasonlítás volt. A részt vevő könyvtárak tételenként összehasonlították a gyűjtőkörüknek megfelelő alaplístákat állományukkal, és megállapították, hogy a listában feltüntetett művek hány százaléka található meg állományukban. A résztvevők megállapodtak abban, hogy nem a példányokat, hanem a címeket számolják, és ha a listában feltüntetett műnek csak korábbi kiadása van meg az állományban, azt is találatnak számítják. Számoltak azonban azzal, hogy a legfrissebb szakirodalmat, a nemzetközi könyvtermés legértékesebb részét tartalmazó listákon szereplő könyveknek csak kis hányada lesz megtalálható az állományban.

A vizsgálat másik része az egyes tudományterületek számára évente beszerzett könyvek mennyiségi vizsgálata volt. Előzetesen rögzítették, hogy mely ETO-csoportokhoz, illetve mely tárgyszavakhoz tartozó, évente beszerzett művek számát vizsgálják. Általában feltüntették a beszerzett művek nyelvi megoszlását is.

A vizsgálatot a könyvtárak részben manuális módszerrel végezték, de több könyvtárban, főleg az utóbbi öt év beszerzéseinek elemzéséhez használták a számítógépes katalógusokat is. Volt olyan könyvtár is, ahol szakkatalógus csak a tanzsékeken volt található, itt becslésekre kényszerültek.

Mint látható, a vizsgálat bizonyos elemeket a *Conspectus*-ból vett át, így például az alaplístákkal történő összehasonlítást, az egyes részterületekhez, ETO-számokhoz, tárgyszavakhoz tartozó könyvek mennyiségének mérését, vagy az egyes szakterületek folyóiratjegyzékeivel (pl. a CA legfontosabb 1000 folyóiratának jegyzékével) történő összehasonlítást.

Mindkét könyvtár beszerzésében egyébként az angol nyelvű művek vannak túlsúlyban, ami indokolja a BookFind adataival történő összevetést.

A két könyvtár folyóirat-állományát egyetlen szakterületen, a kémia és a vegyészmérnöki tudományok területén vizsgáltuk, mivel itt áll rendelkezésre nemzetközi mércéként elfogadott folyóirat-jegyzék. Az OMIKK-ban a Chemical Abstracts (CA) legfontosabb 1000 folyóiratának 17%-a, a BME KTK-ban 14%-a található meg. A Conspectusnak a kémiai állományok értékeléséhez kidolgozott segédeszköze szerint a felsőoktatási könyvtárakban a tanulmányi szinthez a CA legfontosabb 1000 folyóiratának 10–15%-a elegendő, azonban disszertációk írásához, önálló kutatáshoz a felsorolt folyóiratok 60–70%-a szükséges. Ettől a követelménytől a két könyvtár együttes állománya is messze van, különösen ha figyelembe vesszük a feltételezhető átfedéseket.

Az **életlen természettudományi** állományokat a négy tudományegyetemen és a Veszprémi Egyetemen vizsgáltuk a kémia (*biokémia, vegyipar*), fizika és határterületei, környezetvédelem, biotechnológia, földtudományok (*geológia*) és számítástechnika területén. A vizsgálat módszere azonos volt az előbbivel: az állomány összevetése az alaplistával, a kiválasztott szakterületek ETO-számaihoz tartozó könyvek mennyiségének és nyelvi megoszlásának 10 évre visszamenő felmérése, és a folyóirat-állomány összehasonlítása a CA legfontosabb 1000 folyóiratával.

A tudományegyetemek és a Veszprémi Egyetem könyvtárában a vizsgált hat szakterületen az alaplista megfelelő fejezeteivel történő összehasonlítás sehol sem érte el még a 10%-ot sem, mindössze a KLTE könyvtárában találtunk 5% feletti arányt.

A beszerzett könyvek összevetése a BookFind adataival nem ad teljesen reális eredményt, mivel az öt könyvtár nem az elmúlt öt, hanem tíz év alatt beszerzett könyvek számát adta meg. Így az összehasonlítás során kapott százalékos eredménynél kisebb a valós arány, esetenként talán csak a fele; tájékoztatásul mégis közöljük adatainkat, és a német modell alapján végzett számítást is (2. táblázat).

Az öt egyetemi könyvtár beszerzési színvonalára és az egyes tudományterületek ellátottsága között nagy a szóródás. Az eredmények többsége sajnálatosan megerősíti a vizsgálat hipotézisében megfogalmazott aggályokat.

A beszerzett könyvek döntő többsége, több mint 80%-a angol nyelvterületről származik.

A kémiai folyóirat-állomány összevetése a CA legfontosabb 1000 folyóiratával azt a szomorú eredményt hozza, hogy csak az ELTE könyvtárában és a VE KK-ban található meg a jegyzékben

felsorolt folyóiratoknak több mint 10%-a, s ez is csak az oktatási szintű ellátottsághoz elegendő; az ELTE 19%-os ellátottsága is messze van a doktori munkák, önálló kutatások végzéséhez szükséges 60–70%-os aránytól. A másik három egyetemi könyvtárnak még az oktatási szinthez szükséges kémiai állománya sincs meg.

2. táblázat

Életlen természettudományi területek százalékos megoszlása a négy tudományegyetem és a VE könyvtárában a BookFind és a német modell szerint

Szakterület	ELTE	KLTE	JATE	JPTE	VE
<i>BookFind</i>					
Kémia	26,82	18,64	9,15	1,0	5,55
Fizika	18,75	19,64	9,42	0,01	1,13
Számítás- technika	58,75	30,92	21,00	3,29	7,00
Földtudo- mányok	88,76	22,92	13,78	0,66	1,52
<i>Német modell</i>					
Kémia	32,96	22,91	11,25	1,23	6,83
Fizika	15,90	16,66	7,99	0,77	0,96
Számítás- technika	A matematikával együtt szerepel				
Földtudo- mányok	50,88	13,14	7,90	0,38	1,52

Az **orvostudományi** állományok vizsgálata a SOTE, DOTE, SZOTE és a POTE központi és tanszéki könyvtáraiban ment végbe, a teljes idegen nyelvű állomány elemzésével. A munka az 1990–1995-ös évek könyvgyarapodását vizsgálta, és kiterjedt a folyóirat-állományok értékelésére is.

A legfontosabb orvosi könyveket szakterületenként felsoroló, 1516 tételből álló, 1994-ben készült bibliográfiát bizonyos kiegészítésekkel, alaplistaként fogadták el a vizsgálatot végző könyvtárak. A négy könyvtárban az alaplista 1516 tételéből 420 (28%) van meg.

A találatok alapján három csoport alakult ki.

3–15%-ban felelt meg az állomány a listának az *etika, hematológia, igazságügyi orvostan, közegészségügy, magatartás-tudomány, orvostörténet és transzplantáció* területén. Az alacsony aránynak két oka lehet: vagy az alaplista nem tartalmazta a legfontosabb műveket, vagy a szűkös gyarapítási keretből nem ezeket a területeket fejlesztették.

15–50%-os megfelelés mutatkozott az *anesteziológia, anatómia, belgyógyászat* és még sok más szakterületen. A referenszművek tekintetében a megfelelés csak 19%-os, ami igen kevés.

50% feletti megfelelés jellemző pl. a *bőrgyógyászat, családorvoslás, élettan, gyógyszerészet* szakterületre.

A további vizsgálat az alaplista szakterületeinek megfelelő tárgyszavak szerint történt. A vizsgált öt év alatt a négy orvosegyetem összesen 29 079 könyvet szerzett be, ezen belül 14 417-et vásárolt. (DOTE: 5977; SOTE: 4587; SZOTE: 2689; POTE: 1164.)

A vásárolt könyvek mennyiségét a volt NDK egyetemi könyvtárai számára kidolgozott modellhez viszonyítva a DOTE 39,84, a SOTE 30,58, a SZOTE 17,92 és a POTE 7,76%-ban tekinthető ellátottnak.

A beszerzett, és ezen belül a vásárolt orvostudományi könyvek mennyisége is jobban megközelíti a német modellt, mint pl. a műszaki vagy a természettudományi szakterületek beszerzése.

Ugyancsak kedvezőbb képet mutat a többi szakterülethez viszonyítva a magfolyóiratok jegyzékével történt összehasonlítás is. A négy orvostudományi egyetem könyvtára egyenként 39–50%-os arányban fizeti elő a magfolyóiratokat, együttesen pedig a legfontosabb folyóiratok 70%-át biztosítják.

A **pedagógia** területén az állomány értékelését egy országos szakkönyvtár (OPKM), négy tudományegyetemi könyvtár (ELTE, JATE, KLTE, JPTE) és két szakegyetemi könyvtár (BKE, BME KTK) folytatta le (3. táblázat).

3. táblázat

A pedagógiai alaplista tételeinek előfordulása a hét vizsgált könyvtárban

	Könyv		Folyóirat	
	cím	%	cím	%
OPKM	328	53,00	123	22,36
KLTE	27	4,39	31	5,63
JATE	35	5,69	10	1,80
ELTE	11	1,70	46	8,36
JPTE	nincs adat		44	8,00
BKE	10	1,63	nincs adat	
BME KTK	23	3,73	11	2,00
Sehol			374	68,00

A behasonlítás alapját képező lista az OPKM-ben 1995 elején készült, s az elmúlt 6–8 év standardnak tekinthető angol, német és francia nyelvű szakirodalmát tartalmazza. Elsősorban kézikönyveket, lexikonokat, enciklopédiákat és alapvető monográfiákat sorol fel.

Az alaplista másik része egy 550 címet felsoroló folyóiratjegyzék. Összeállításánál figyelembe

vették a mértékadó nemzetközi adatbázisok (ERIC, PsycLit, Education Index) forrásait.

A pedagógiai állomány 15 évre visszatekintő felmérését a BookFind 10 évet felölelő tételeivel egybevetve azt látjuk, hogy az OPKM viszonylag jelentős gyűjtésével szemben az egyetemi könyvtárak pedagógiai vonatkozású állománya szakterületenként átlagosan nem éri el az 5 százalékot sem. A nyelvi megoszlás szerint az angol szakirodalom (46,6%) mellett jelentős szerepe van a német (36%), francia (8,8%) és orosz (8,6%) szakirodalomnak is.

Egyetérthetünk a szakterületi vizsgálat koordinátorának megállapításával: „A vizsgálat összeredményeként kialakuló kép egyértelműen mutatja, hogy a pedagógiai szakirodalmi ellátottság Magyarországon nem elégséges sem a pedagógusképzés, sem a tudományos kutatás, sem a közoktatás igényeihez mérten. ... feltétlenül szükséges, hogy a képző intézmények visszamenőleg is, de elsősorban a kurrens szakirodalom beszerzésében előre tudjanak lépni.”

A **szociológia** szakirodalmi bázisának értékelésére teljeskörűen a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban és a BKE könyvtárban, részlegesen a JATE könyvtárban került sor.

A 2352 tételes alaplistát a FSZEK szociológiai dokumentációs osztálya állította össze az *SCC/ Journal Citation Report* évente megjelenő melléklete és a *The Encyclopedia of Sociology* (Ed. E. Borgetta – M. Borgetta, New York – Macmillan, 1992.) alapján, valamint további kézikönyvek, szakirodalmi ismertetőik és bibliográfiai utalások felhasználásával. A klasszikus és az új szakirodalom kiegyensúlyozott aránya, és a tudomány jellegeből következően erős angolszász túlsúly jellemző az alaplistára.

A BKE KK állományában az alapjegyzéken felsorolt művek 10,88 százaléka (256 mű) van meg, s 10 közül több mint 8 monográfia angol nyelvű. A FSZEK kedvezőbb találati arányt tud felmutatni. Az alaplistával történt behasonlítás eredménye 1161 mű, azaz 49,36%. A nyelvi megoszlás ebben az állományban szórtabb: angol 71,55%, német 18,46%, francia 9,61%.

A JATE KK-ban az alaplista egy korábbi, bővebb változatának egyes fejezeteit hasonlították be, az eredményt azonban a tudományterületi vizsgálat koordinátora az egzakt összehasonlíthatóság kritériumának hiánya miatt nem használta fel. Tanulmányában megjegyzi, hogy bár a találatok mennyisége nem volt számottevő, legfeljebb néhány százalék, a meglévő művek mind az igen fontos kategóriába sorolhatók.

Az állomány statisztikai elemzését 15 évre visszamenőleg végezték el. (A német modell 15

éves gyűjtési ciklust tart követendőnek. A szociológiára vonatkozó éves monográfiaszámot nem tudjuk pontosan megadni, mert a modellben a közgazdaság-, társadalomtudomány és a statisztika együttesen évi 5000 kötetes vásárlási kerettel szerepel.)

A FSZEK állományában 4890 mű található; ezek közül kb. minden második angol, minden negyedik német, és minden tizedik francia nyelvű. A BKE KK 539 művel rendelkezik, amelynek kétharmada angol, egyötöde német nyelvű. A JATE KK a vizsgált 15 év alatt 888 munkával gyarapodott; ezek több mint 50%-a angol, egyharmada német, és 10%-a francia nyelvű.

Mint hogy a FSZEK a szociológia országos szakkönyvtára, a BKE-n szociológiai tanszékek működnek, Szegeden pedig B-szakos szociológusképzés folyik, talán nem is kell külön hangsúlyozni, hogy a kurrens állománygyarapítás mellett mindhárom könyvtárban visszamenőlegesen is igen erősen kell fejleszteni az állományt.

A közgazdaságtudományi állományok értékelésére a felsőoktatás tervezett fejlesztése miatt fokozott figyelem irányult, ugyanis politikai döntés értelmében emelni kell az ezeken a szakokon tanuló hallgatók számát. A BKE mellett már 15 éve megindult a közgazdászokképzés a mostani Janus Pannonius Tudományegyetem jogelődjén, s továbbá két tudományegyetem (Debrecen, Szeged), valamint a Miskolci Egyetem kapcsolódott be az elmúlt öt év alatt az oktatásba.

Jelentős állománnyal a BKE KK rendelkezik, de említésre méltó a JPTE KK állománya is.

Az alaplista 1995 elején készült a BKE KK-ban a Blackwell's kiadó adatbázisának 10 évre visszamenő angolszász anyaga, valamint a Konstanzi Egyetem OPAC-jából lehívott, szintén 10 évet felölelő német nyelvű szakirodalmi állomány alapján. A jegyzék 7230 művet tartalmaz, ebből 1050 cím található meg a BKE KK állományában. A művek közel fele angol, valamivel több mint 50%-a német nyelvű.

A közgazdasági szakirodalom statisztikai elemzése 15 évre terjedt ki. Az elemzés eszköze az élő közgazdasági nyelvet követő szabad tárgyszórendszer volt, amely hierarchikus kapcsolatokat is tükrözött. 34 fő témacsoportot alakítottak ki. Az állomány 1980 és 1995 között 18 237 közgazdasági témájú, idegen nyelvű művet tartalmaz. A kiadványok mintegy 70 százaléka angol, 18 százaléka német, 5 százaléka francia nyelvű. Említésre méltó még az orosz nyelvű monográfiák 3 százalékos, és az egyéb nyelven írott munkák ugyancsak mintegy 3 százalékos aránya. Ha két periódusra osztjuk a beszerzést, azt látjuk, hogy a BKE KK gyarapodása növekvő tendenciát mutat: 1980 és 1989 között szerezték be a vizsgált állomány-

csoport 57,45%-át (10 478 mű), és 1990-től 1995-ig 42,55%-át (7759 mű).

A JPTE KK-ban a 15 évre visszatekintő statisztikai elemzés hat fő témacsoportban zajlott le: közgazdaságtudomány, tőkés gazdaság, pénzügy, nemzetközi gazdaság, külkereskedelem, világgazdaság. A 15 éves periódus alatt 1580 idegen nyelvű munkát szereztek be. Az állományra jellemző, hogy 1991-től a gyarapodás az előző tíz évhez viszonyítva elenyésző, nem éri el a 100 címet öt év alatt! Ebben a könyvtárban a közgazdaságtudományi állomány építése erősen hanyatló tendenciát mutat. Egyetérthetünk a szakterület koordinátorának megállapításával, hogy „... a felsőoktatási és országos feladatkörű könyvtárak állományában pótolni kell a múltbeli és jelenlegi hiányosságokat”.

Az állam- és jogtudományi képzés szakirodalmi háttérének vizsgálatát indokolja, hogy a felsőoktatás-fejlesztési koncepció a jogászképzésben is jelentős hallgatói létszámnövekedéssel számol. Egyrészt a hagyományosan állam- és jogtudományi képzéssel foglalkozó egyetemekre több jelentkezőt vesznek fel, másrészt újabb egyetemeken, újabb városokban – Károli Gáspár Református Egyetem, Miskolc, Kecskemét, Győr – indult meg az elmúlt években a képzés.

Alaplista helyett az (Országgyűlési Könyvtár közvetítésével) az Amerikai Ügyvédi Kamarák ún. Central and East European Law Initiative (CEELI) programja keretében kidolgozott, a nyugat-európai és amerikai (USA) termékből válogatott magkönyvek jegyzéke szolgált az összehasonlítás alapjául. Ez a jegyzék 226 tételt tartalmaz. A folyóiratok vizsgálatához az *Index to Foreign Legal Periodicals* 1994-es kötetének folyóiratjegyzékét vettük át. A jegyzéken a legjelentősebb európai és amerikai folyóiratok mellett szerepelnek a harmadik világ folyóiratai is, sőt a legfontosabb magyar címek is, összesen 455 tétel.

Az elemzésre

- a JPTE KK-ban és Állam- és Jogtudományi Kari Könyvtárban,
- az ELTE Állam- és Jogtudományi Kari Könyvtárban, valamint
- a JATE KK-ban és Állam- és Jogtudományi Kari Könyvtárban

került sor.

Az ELTE ÁJK Könyvtárban a 455 folyóiratból kurrensen jár 57-féle folyóirat. Ez 12,5 százalékos reprezentáció, amely az ország legrégebb jogi felsőoktatási bázisa esetében döbbenetes, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a lista tartalmazza a legfontosabb magyar folyóiratokat is. A JATE KK 11-féle folyóiratot, a JATE ÁJK Könyvtára 50 kurrens címet (11%) birtokol, s ezenfelül még 33 címből található retrospektív állomány; a kettő együtt már 20%-os reprezentációt jelent.

A JPTE KK és ÁJK Könyvtárában található állomány – 52 kurrens folyóirat (11,4%), és 40 címből retrospektív évfolyamok – a szegedi nagyságrendnek felelnek meg; együtt 92 cím (20%).

A könyvek listáján 226 tétel szerepel, csaknem mindegyik a kilencvenes évek elején jelent meg.

- Az ELTE ÁJK Könyvtárában megvan 30 mű (13,3%).
- A JATE ÁJK Könyvtárában 14, a KK-ban két mű található (16 könyv, 7%).
- A JPTE KK-ban és az ÁJK Könyvtárában megvan 80 mű (35,4%).

Ismét csak tájékoztatásul: a volt NDK egyetemi könyvtárai szintre hozásához 25 évre visszamenőleg évi 5000 monográfia és 1000 folyóiratcím beszerzését tartják szükségesnek.

Ezzel szemben mind az ELTE, mind a JATE beszerzése az utóbbi években erősen csökkenő tendenciát mutat. A JPTE Központi Könyvtárát az mentette meg, hogy az Állam- és Jogtudományi Kar az utóbbi két évben jelentős külső támogatásból 2000 kötetet szerzett be és dolgozott fel.

Budapesten az állomány fele angol, egynegyede német, minden tizedik francia nyelvű. Szegeden egyharmad-egyharmad angol, illetve német nyelvű, minden kilencedik munkát franciául írtak; Pécsen nem bontották fel nyelvek szerint az állományt.

Egyet kell értenünk a tudományterület vizsgálatának koordinátorával: „Mérvadó nemzetközi mintavételek alapján megállapítható, hogy a vezető magyar jogtudományi gyűjtemények a három tudományegyetemen alig haladják meg a 10 százalékos beérkezési arányt. A folyóiratok esetében különösen aggasztó a korábbi szint kényszerű csökkentése. A pénzügyi forrás és a forint leértékelése mind kevesebb értékes folyóirat megmaradásához vezet. Az, hogy egy-egy tudományegyetemi gyűjtemény néhány tucat kurrens jogi szakfolyóirattal rendelkezik az egész világból, problematikussá teszi a felsőoktatás és az ott folyó kutatás színvonalát.”

Összefoglalás

A 15 könyvtárra, 5–15 éves periódusra kiterjedő, 6 átfogó tudományterületen lefolytatott és legalább 150 000 címet számba vevő vizsgálatban 65 könyvtáros vett részt.

Az alkalmazott alaplisták és folyóiratjegyzékek összeállításának szempontjai eltérőek voltak, színvonaluk és terjedelmük is különbözött egymástól.

A BookFind adatait és a német modell számait csak erős fenntartásokkal és csak bizonyos területeken lehetett tájékozódásul használni.

Az egyes könyvtárak különféle katalogizálási és szakozási eljárásai, valamint szervezési sajátosságai miatt a becslés módszerét is alkalmazni kellett.

Mindezek következtében az eredmények tájékoztató jellegűek, és csak megközelítő összehasonlításokra alkalmasak.

A vizsgálat során kapott adatok azonban egyértelműen világossá teszik a könyvtárosok és remélhetőleg a döntési helyzetben lévő állami vezetők számára is, hogy a magyar egyetemi könyvtárak állománya siralmasan kevés, nem mérhető semmiféle külföldi mutatószámmal sem, és nem elegendő az egyetemi oktatás, kutatás, de különösen a Ph.D. programok szakirodalmi háttérének biztosításához.

A vizsgálat intézményenként és tudományterületenként jelentős eltéréseket mutatott.

- Legrosszabb helyzetben a tudományegyetemek és a több fakultással rendelkező, széles tudományos spektrumot oktató egyetemek könyvtárai vannak, ugyanis itt a beszerzési politikának 20–35 tudományterületre kell figyelnie. Ezen a körön belül is van különbség: a fővárosi egyetemi könyvtárak előnyösebb helyzetben vannak, mint a vidéki tudományegyetemek könyvtárai. Átlagosan a megjelenő, illetve a beszerzésre ajánlott szakirodalom 10%-ánál kisebb beszerzési arány jellemző.

- Valamivel kedvezőbb helyzetben vannak azon egyetemek könyvtárai, ahol tulajdonképpen egyetlen vagy néhány rokon diszciplína szakirodalmának gyűjtése folyik. Adataink ezt mutatják a BKE KK és az orvostudományi egyetemi könyvtárak vonatkozásában, sőt azt az állítást is megkockáztatjuk, hogy az egyetemi könyvtárak közül a szakirodalom beszerzése tekintetében az orvostudományi egyetemek könyvtárainak helyzete viszonylag a legkedvezőbb. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy további jelentős fejlesztésük ne lenne indokolt és szükséges.

- A vizsgált intézmények közül az országos gyűjtőkörű tudományos könyvtárak (szociológia vonatkozásában ideszámítjuk a FSZEK-et is), viszonylag jobban lépést tudnak tartani a külföldi szakirodalommal, mint az egyetemi könyvtárak.

A vizsgálat kezdetén felállított hipotézis sajnos beigazolódott: az elmúlt 5–15 évben a hazai egyetemi könyvtárak állománya a releváns, idegen nyelveken megjelent, és beszerzésre érdemes művek legfeljebb néhány százalékaival gyarapodott a vizsgált intézmények összességét tekintve. A felsőoktatási könyvtárakban az állományok hiányosságainak megszüntetése és az elengedhetetlenül szükséges állományfejlesztés csak külső források igénybevételelél valósulhat meg. A vizsgálat tapasztalatai, és az értékeléshez kialakított eszközök bizonyára hasznos segítséget nyújtanak a beszerzéshez, ha ezek a források megnyílnak.

1. melléklet

A vizsgálatban részt vevő könyvtárak

1. Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Tájékoztató Központ	= BME KTK	8. Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára	= VE KK
2. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára	= BKE KK	9. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára	= SOTE KK
3. Eötvös Loránd Tudományegyetem Központi Könyvtára	= ELTE KK	10. Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára	= SZOTE KK
4. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Könyvtára	= ELTE ÁJK	11. Debreceni Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára	= DOTE KK
5. József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára	= JATE KK	12. Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára	= POTE KK
6. Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára	= JPTE KK	13. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár	= OMIKK
7. Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára	= KLTE KK	14. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum	= OPKM
		15. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	= FSZEK

Beérkezett: 1996. VI. 13-án.

Now you can ensure the future of library automation for yourself with our products and know-how.

We have automated hundreds of libraries in Europe since 1984. We, as prime contractors, have experience in the fields of lightpens, retroconversion, information databases and multimedia applications. The range of our products cover all the tasks of a virtual library. Turn our lead in international competition to your advantage!

„THE FUTURE OF LIBRARY TECHNOLOGY”

DYNIX GmbH Deutschland
Große Elbstraße 143a 22767 Hamburg
Telefon: (0 40) 30 68 48-0, Telefax: (0 40) 38 13 51, e-mail: desk@de.dynix.com

Dynix agencies worldwide:
Australien • Austria • Canada • Deutschland • England • Frankreich • Irland • Mexico •
Niederlande • Neuseeland • USA